

De gildepenningen van het Amsterdamse Smedengilde

Henk GROENENDIJK*

Samenvatting – De vondst van een nieuw type gildepenny van het Amsterdamse Smedengilde (Sint-Elooigilde) was de aanleiding tot een inventarisatie en analyse van de penningen van dit gilde. Aan de hand van foto's en beschikbare exemplaren zijn de verschillende typen geïnventariseerd. Voor de penningen die niet van een jaartal voorzien zijn, is op basis van archiefgegevens het jaar van uitgifte bepaald. Dit heeft geresulteerd in een datering en een chronologie van de drie typen van deze penny. Op basis van gegevens uit het gildearchief worden uitgifte en hergebruik van de penningen besproken. Het blijkt dat, in tegenstelling tot hetgeen in de literatuur is vermeld, de drie types achtereenvolgens uitgegeven zijn en dat hergebruik na het midden van de 18^e eeuw niet meer plaatsvond.

Summary – The discovery of a new type of guild medal from the Amsterdam blacksmiths' guild (St Eloy guild) prompted an inventory and analysis of the medals of this guild. The different types have been inventoried on the basis of photos and available specimens. For medals without a date, the year of issue has been determined using archive data. This has resulted in a dating and chronology of the three types of this medal. The issuance and reuse of the tokens are discussed, based on information from the guild archives. It appears that, contrary to what has been reported in the literature, the three types were issued successively and that reuse no longer took place after the mid-18th century.

EEN RECENT VERWORVEN GILDEPENNING van het Amsterdamse Smedengilde blijkt van een type te zijn dat niet vermeld is in het standaardwerk van Wittop Koning.¹ Over de twee al bekende typen schrijft hij dat “het type niet altijd duidelijk aangegeven is” en “dat deze door elkaar gebruikt zijn, herhaaldelijk afgeslepen en van nieuwe namen voorzien”.² Dat de verschillende typen door elkaar gebruikt zouden zijn, lijkt mij niet waarschijnlijk. De twijfel over de exacte typen en een onduidelijke chronologie waren, samen met het vinden van een nieuwe variant, voor mij een reden om de penningen van dit Smedengilde nader te bekijken om een chronologie van de verschillende typen vast te stellen. Om dit uit te voeren is van zoveel mogelijk exemplaren aan de hand van foto's of door het bekijken van originelen het juiste type vastgesteld. Van ongedateerde exemplaren is aan de hand van de gegraveerde naam met behulp van archiefgegevens het jaar van uitgifte bepaald. Tevens zijn de archivalia van het gilde bestudeerd om aanwijzingen over de datum en achtergrond van de aanmaak van de penningen te achterhalen.

* @: henk.groenendijk@hetnet.nl

¹ Wittop Koning 1978: 67 en plaat 29.

² Wittop Koning 1981: 16.

De Gildepenning

Mijn recent verworven gildepennning is van messing, is gegoten, en heeft een diameter van 37,1-37,4 mm. Op de voorzijde zijn een gekroonde hamer, een zwaard, mes, sleutel en een ketel afgebeeld. Het omschrift, geplaatst op een lint, luidt **ELOYEN – GILT ∞**. Op de keerzijde is het wapen van Amsterdam afgebeeld. Daaronder is in een cartouche de naam *Jan | Hamsing* gegraveerd. De penning is hierbij afgebeeld.

Gildepennning van het Amsterdamse Smeden- of Sint-Elooigilde, op naam van Jan Hamsing (Foto auteur – schaal 125%)

Er staat geen jaar van intrede op de penning. De naam Jan Hamsing komt echter voor in het overzicht van de door aspirant-leden afgelegde proeven.³ Hierin staat bij de vermeldingen voor het jaar 1733: 3 octob: heeft Jan Hamsing van ootmarsem Sijn klijn smits proef gedaan. Sijn burger ceel getoont in dato 23 septem 1733. en de bos voldaan. en onse gilde broeder geworden. Sal ter begraven gaan. Hieruit blijkt dat de penning is uitgereikt in 1733, het jaar waarin Jan Hamsing zijn gildeproef heeft afgelegd en tot het smedengilde is toegetreden. Op 17, en ook op 31 augustus 1748, staat in het kasboek een uitkering van *f* 4 aan Jan Hamsing vermeld vanwege de Uijt Delinge Aan de Arme en Behoeftige Gilde Broederen.⁴ Het geld zal door zijn weduwe in ontvangst genomen zijn, want Jan Hamsing is op 8 augustus begraven op het Sint-Anthoniskerkhof.⁵ De begrafenis is uitgevoerd vanwege het gilde, waarvoor het een bedrag van *f* 11-5 ontvangt.⁶ Met een notariële acte van cessie gedateerd 7 augustus 1748 doet Maria Sibilla Eversteijn, de weduwe van Jan Hamsing meester smit over-

³ GAA, Dossier 1444: Het boek van de nieuwe baase (1729-1812).

⁴ GAA, Dossier 1454: Kasboek, ingedeeld naar hoofden, met jaarlijkse rekening en verantwoording (1745-1750).

⁵ GAA: DTB Begraven, archiefnummer 5001, inventarisnummer 1202, blad 114v° en 115, aktenummer DTB 1202.

⁶ GAA, Dossier 1454: Ontfange Vande Begravenissen, 13 augustus 1748.

leden op 4 augustus 1748, afstand van de met schulden beladen erfenis van haar echtgenoot.⁷

Het Sint-Eloogilde

Het Smeden- of Sint-Eloogilde is een van de oudste gilden van Amsterdam. Het bestond al in het begin van de 15^e eeuw. De oudst bewaard gebleven keur is van 1491.⁸ Het gilde bezat een altaar in de Oude Kerk en was onderverdeeld in een aantal ambachten. In 1692 kregen de roermakers (geweermakers) een eigen overman: ook een bequaam Persoon uyt de Roermakers onder de voorsz. Overluyden sal moeten werden aangestelt voor dewelke de gemelte Roermakers hunne proeve mogen doen.⁹ De andere ambachten behorende tot het gilde waren de ankersmeden, grofsmeden, koperslagers, huisslotenmakers, messenmakers en zwaardvegers (wapensmeden). In 1718 verviel het aparte ambacht van de ankersmeden en werden de kleinsmeden toegevoegd. Ook de hoefsmeden behoorden, als kleinsmeden, tot het gilde. Zij legden wel een aparte proef af. Vanaf 1615 moesten ook alle slijpers lid van het gilde zijn en de messenmakers-proef afleggen. Sinds 1793 moesten tevens de verkopers van ijzerwaren lid van het gilde zijn.¹⁰ Het gilde haalde zijn inkomsten uit bijdragen van de leden, de jaarsang, en het geld dat bij toetreding betaald moesten worden. Uit de, in de kasboeken genoteerde ontvangsten voor achterstallige jaarsangen, blijkt dat die bijdrage midden de 18^e eeuw *f* 1-16 bedroeg. Slijpers betaalden slechts *f* 0-10, maar daar kwam wel een bedrag van *f* 3 bij voor het bezit van een slijpwagen. Andere inkomsten waren de rente van obligaties en tot 1762 inkomsten van huijs en agterhuijs agter de oude kerk waarin het cantoor gevestigd was en waarvan een deel verhuurd werd. Ook bezat het gilde het recht van de coolenmaat, een inhoudsmaat voor steenkool, waarvoor verschillende beroepen zoals de suikerbakkers, de brouwers en de kolenmeters, een jaarlijkse bijdrage verschuldigd waren. Het gilde beheerde een fonds, de bos, waaruit ondersteuning werd verleend aan oude en zieke gildebroeders. Daarnaast verzorgde het gilde de begrafenis van overleden leden en hun huijsvrouwen. Hiervoor bezat het gilde twee dood kleeden en waren de gildebroeders verplicht om de begrafenis bij te wonen. Na, of mogelijk ook al vóór, de verkoop van het eigen pand betrok het gilde een ruimte in de Waag op de Nieuwmarkt. Oorspronkelijk was dit gebouw een stadspoort, de Sint-Antoniespoort. In 1614 verloor de poort na een stadsuitbreiding haar functie en werd ze tot waag verbouwd, waarbij het

⁷ GAA: Notariële archieven, archiefnummer 5075, inventarisnummer 10245, aktenummer 448640.

⁸ Wagenaar, 1767: p. 444.

⁹ GAA, 1441 Ordonnanties. 1533-1790. (zonder drukdatum). Ordonnantien en Willekeuren, van St. Loyen of Smits Gild, p. 40-41.

¹⁰ GAA, 366 Archief van de Gilden en het Brouwerscollege, Beschrijving van het archief: Smidsgilde of Sint-Eloogilde.

binnenplein werd overkapt. Op de bovenverdiepingen werden naast het smeden- ook het schilders-, het metselaars- en het chirurgijns-gilde gehuisvest. Elk gilde had zijn eigen ingang waarboven het embleem van het gilde was aangebracht.¹¹ Het smedengilde werd in 1798 opgeheven, gelijktijdig met de andere gilden. Hiermee kwam ook een einde aan de gildeprouwen en het uitreiken van penningen. Eind 1802 werden, in verband met een besluit dat voor het werken als vakman een vergunning noodzakelijk was, de prouwen en ook het uitreiken van penningen weer ingevoerd. Dit was echter van korte duur. De laatste prouf, een slotenmakersprouf door Frederik Bakker, werd op 25 januari 1812 afgenomen.¹² De prouf met het meest recente jaartal is van 1811. De afwikkeling van het opheffen zou echter nog tientallen jaren in beslag nemen, mede omdat de bezittingen behouden bleven voor ondersteuning van oude en zieke voormalige gildebroeders.¹³

Embleem van het Smedengilde. Deurschilderij op de Waag, Nieuwmarkt 4, Amsterdam. (Foto Stadsarchief Amsterdam Inventarisnummer 30901, uitsnede).

Penningen in de archieven

Al in de oudste beschikbare financiële gegevens, die uit het boekjaar 1684/85, worden gildepenningen genoemd.¹⁴ Een post van 13 januari 1685 luidt: een deel penningen verandert en late snide f 18-14. Wat dit veranderen inhoudt is niet gespecificeerd, en ook aantallen worden niet genoemd. Het snide betreft het graveren van de naam op de penningen. Gezien de hoogte van het bedrag moet het wel om een flink aantal penningen gaan. Ook voor elk volgend jaar is een post betreffende de kosten van penningen in het kasboek vermeld. Meestal is

¹¹ Wikipedia, Waag Amsterdam. [https://nl.wikipedia.org/wiki/Waag_\(Amsterdam\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Waag_(Amsterdam)).

¹² GAA, Dossier 1444: Het boek van de nieuwe baase (1729-1812).

¹³ Wiskerke, 1938: 232-236.

¹⁴ GAA, Dossier 1452 Kasboek 1684-1710.

deze algemeen, zoals op 16 november 1686: op penningen laten snide de namen; soms ook gespecificeerd, zoals op 18 januari 1687: betaalt voor het snijde van 8 penninge *f* 1-4, hetgeen neerkomt op 3 stuiver per penning. Tevens wordt om de paar jaar de aanschaf van nieuwe penningen vermeld. Bijvoorbeeld op 5 december 1693 voor 46 penninge en 36 name verandert *f* 12. Op 12 januari 1765 wordt het forse aantal van 176 koperen penningen aangeschaft, waarvoor $3\frac{1}{4}$ stuiver per stuk wordt betaald.¹⁵ De 50 penningen die op 13 mei 1780 aangeschaft werden, kostten 4 stuiver per stuk.¹⁶

Vanaf oktober 1749 wijzigingen de bedragen die bij intrede in het gilde betaald moeten worden. Behalve de al bestaande bijdrage aan de bos van *f* 6 (of *f* 3 indien de vader ook lid is) wordt *f* 0-12 extra gerekend voor een penning plus *f* 0-14 voor een boekje met keuren. Ook dient voortaan *f* 0-10 betaald te worden voor het inschrijven van een knecht of een leerling en wordt er een boete van *f* 12 opgelegd voor het niet bij het gilde melden van het overlijden van een lid of zijn huisvrouw.¹⁷ Ook worden de kosten van de penningen niet langer geaggregeerd per jaar, maar als individuele posten aangegeven.

Het archief van het smedengilde bevat een enkele aantekening waarin het gebruik van de penningen aan de orde komt. Eén zo'n aantekening, gedateerd 2 oktober 1723, luidt: De penningen dienende tot de begravinge van overleden Gildebroeders zijn op dato alle nagesien en die van broederen die na ons oordeel niet in staadt zijn de begravinge bij te woonen afgenomen hebben bevonden int getal 175 in de 3 Quartieren welke pennige nevens en notiesie van dien aan ons gilde knecht Jan Lamsveldt is overgegeven ten Eijnde hij van ieder begravinge aan ons sal opgeven wi van de gildebroeders wegens de begravinge schuldig blijven omdat die bij ons daarvoor angetekent moet worden.¹⁸ Informatie over het gebruik van de penningen kan verder verkregen worden door vergelijking met het gebruik bij andere gilden. Een gedetailleerde analyse en beschrijving hiervan wordt gegeven door Teulings, en luidt als volgt:¹⁹ De gildepenningen dienden als presentiepenning, op de eerste plaats om de verplichte aanwezigheid bij begrafenissen te controleren. Aanvankelijk was een systeem in gebruik waarbij de bode van het gilde bij de aanzegging van het overlijden de penning overhandigde. Deze moest dan bij de begrafenis ingeleverd worden, zodat naderhand bepaald kon worden wie niet aanwezig was en daarvoor een boete moest betalen. Dit is ook het gebruik bij het Smedengilde zoals beschreven in de hierboven aangehaalde aantekening. Later werd een ander systeem gebruikelijk. Hierbij was de penning in bezit van de gildebroeder en diende hij deze

¹⁵ GAA, Dossier 1455 Kasboek 1761-1774.

¹⁶ GAA, Dossier 1456 Kasboek 1774-1785.

¹⁷ GAA, Dossier 1454 Kasboek 1745-1750.

¹⁸ GAA, Dossier 1435 Aantekeningen betreffende belangrijke voorvallen 1666-1782, 2 oktober 1723.

¹⁹ Teulings, 2019: 147-163.

bij de begrafenis in te leveren. Na afloop werd de penning door de bode gere-tourneerd en werd bij degenen die niet aanwezig waren de boete geïnd. Een ander gebruik was als identificatiepenning waarbij de op naam gestelde penning het bewijs van lidmaatschap was en gebruikt kon worden om aan te tonen dat men recht had op een uitkering uit de bos.

Drie typen

In het handboek van Wittop Koning (hierna: WK) worden twee typen van de penning van het Amsterdamse Sint-Elooigilde onderscheiden: type 36.1 en type 36.2.²⁰ Penningen van beide typen zijn hier afgebeeld. Het meest opvallende verschil is dat op de voorzijde van type 36.1 een gewoenslot is afgebeeld dat ontbreekt op type 36.2. Op de hierboven afgebeelde penning op naam van Jan Hamsing ontbreekt eveneens het gewoenslot. Deze penning zou dus op het eerste gezicht van het type 36.2 zijn. Er zijn echter een aantal duidelijke verschillen met de in WK afgebeelde penning van dat type. Zo is op de voorzijde onderaan een parelrand aangebracht tussen de uiteinden van het lint met het opschrift, is het mes korter en is de steel van de hamer aan het uiteinde smaller. Deze kenmerken zijn ook aanwezig op de penning van het type 36.1, al heeft dit laatste type nog een verschil met type 36.2: de emmer heeft namelijk een versierde bovenrand. Deze laatste is eveneens aanwezig op de penning op naam van Jan Hamsing, al is deze op de afbeelding niet goed zichtbaar. De verschillen met type WK 36.2 zijn voldoende groot om een nieuw type te onderscheiden: 36.3.

*Penning van het Amsterdamse Smedengilde, type WK 36.1
(Foto Amsterdam Museum, inventaris PA 146 – schaal 125%)*

²⁰ Wittop Koning, 1978: 67 en pl. 29.

*Penning van het Amsterdamse Smedengilde, type wk36.2
(Foto Fries Museum, inventaris N13692 – schaal 125%)*

Deze vondst van een nieuw type heb ik gemeld bij Chris Teulings, die een database van gildepenningen heeft opgebouwd.²¹ Chris heeft het nieuwe type 36.3 aan zijn database toegevoegd en was ook zo vriendelijk om zijn uitgebreid fotoarchief ter beschikking te stellen voor een nieuwe inventarisatie. Daarnaast is gebruik gemaakt van foto's uit veilingcatalogi en zijn bij buitenlandse museale collecties foto's van deze penningen in hun bezit opgevraagd. De penningen in Nederlandse museale collecties zijn bekeken. Alles samen zijn 80 van de in totaal 137 bekende penningen gezien. Het resultaat van deze inventarisatie is vermeld in tabel 1 (typen zonder geweeerslot) en tabel 2 (type met geweeerslot). Van de penningen die niet aan de hand van een foto of *in natura* gezien zijn, is het volgnummer in de tabellen cursief gedrukt. In tabel 1 zijn de penningen van het type 36.2 waarvan geen foto beschikbaar was voor een juiste identificatie, voorzien van een vraagteken bij het typenummer.

De penning op naam van Jan Hamsing bleek nog niet in de database vermeld te zijn. Twee penningen die als type 36.2 in de database vermeld waren, bleken van het type 36.1 te zijn. Van de 16 resterende penningen kon van 14 stuks aan de hand van foto's het juiste type bepaald worden. Van deze 16 bleken er twee van het type 36.3 te zijn. Ook bleek een penning die als type 36.1 was vermeld van het type 36.3 te zijn, en een andere van het type 36.2. Het aantal teruggevonden penningen van het nieuwe type 36.3 komt hiermee op 4.

Datering

Op vrijwel alle penningen van het type 36.2 ontbreekt een jaartal. Om deze penningen te kunnen dateren is gebruik gemaakt van de gegevens uit het gildearchief, bewaard in het Gemeentearchief van Amsterdam. Hierbij moet allereerst het Boek van de nieuwe baase genoemd worden. Dit boek bevat een chrono-

²¹ Teulings, Gildepenningen database: <https://hdl.handle.net/10622/RS4FYJ>

logische opsomming van de nieuw ingeschreven gildebroeders met vermelding van hun specifieke ambacht. De gegevens in het boek lopen van 1729 tot en met 1812. Een tweede bron vormen de kasboeken. Hierin zijn bij de inkomsten ook de namen van de nieuwe leden vermeld, met daarbij het bedrag dat zij bij intrede hebben betaald. Deze kasboeken zijn beschikbaar voor de jaren 1684 tot 1710, 1740 tot 1750 en 1761 tot 1824. Door deze bronnen is een overzicht van de nieuwe leden en de datum van hun intrede beschikbaar vanaf eind 1684. Hierbij ontbreken echter de jaren tussen 1710 en 1729 omdat er geen kasboek beschikbaar is en het Boek van de nieuwe baase pas aanvangt in 1729. De gevonden jaren van intreding zijn, met de toevoeging ‘proef’ vermeld in de kolom ‘Jaar op basis van archiefgegevens’. Voor namen waarbij geen datum van de proef gevonden kon worden, kon soms een aanname gedaan worden door op de naam te zoeken in de personenindex op de site van het Gemeentearchief van Amsterdam.²² Zo is het jaar van ondertrouw vaak een goede indicatie van het jaar van intrede in het gilde. Het blijkt soms lastig om de juiste persoon te identificeren, aangezien de spelling van namen niet consistent is, omdat vaders en zonen dezelfde voornaam kunnen hebben, en omdat sommige namen erg veel voorkomen. Verder is ook gebruikgemaakt van gegevens in de kasboeken betreffende uitkeringen bij ziekte, begravenissen of benoemingen als overman. Ook kon gebruikgemaakt worden van de door Jaap Wit verzamelde gegevens over de leden van het gilde.²³ De gegevens waarop de datering is gebaseerd zijn vermeld in de bijlage.

Het nummer van de penningen is het nummer in de database van Chris Teulings. De penningen zijn op volgorde van nummer vermeld (kolom 3). In tabel 2 zijn de penningen van het type 36.1 zonder jaartal opgenomen en tevens de penningen met een jaartal van vóór 1740. De in totaal 98 overige penningen van het type 36.1 dateren alle van ná 1740. Een groot aantal van deze heb ik gezien en geconstateerd dat ze inderdaad van het type 36.1 zijn. Hierdoor is het aannemelijk dat de penningen die ik niet gezien heb en die aangegeven zijn met een cursief gedrukt volgnummer, van het eerder toegekende type 36.1 zijn.

Uit de inventarisatie blijkt dat type 36.2 het oudste is, zoals ook al door Wittop Koning is vermeld.²⁴ Type 36.1 is het jongste type dat vanaf 1733/34 is gebruikt. Het nieuwe type 36.3, gebruikt tussen 1729 en 1733/34, is een overgangstype, nog zonder het later toegevoegde geweeslot. De twee penningen zonder geweeslot (dus type 36.2 of 36.3) waarvan geen afbeelding beschikbaar was om het juiste type te kunnen vaststellen, zullen beide wel van het type 36.2 zijn aangezien ze ruim vóór 1729 gedateerd kunnen worden.

²² Gemeentearchief Amsterdam: <https://archief.amsterdam/>.

²³ Amsterdam Museum. Gegevens over de Amsterdamse gilden en gildeleden verzameld door Jaap Wit, conservator van het Amsterdam Museum, uit publicaties en archieven.

²⁴ Wittop Koning, 1981: 16.

Tabel 1 – Penningen zonder gewerslot (typen 36.2 en 36.3)

Type (wk)	Collectie*	Volgnr. Ams36,..	Naam	Jaar	Jaar op basis van archiefgegevens
36.2	AM	02001	Jan Guerrin	1721	
36.2	AM	02005	Egbert Gerretsen		1693
36.2	Numis	02006	Frans Davetse Koperslager		1674 poorter
36.2	AM	02007	Gerrit Amashoff		1728 ondertrouw
36.2	AM	02009	Hendrik Broekerhof		1728 huwelijk
36.2	FM	02010	Ian Jansse		Vóór 1693
36.2	RM	02011	Jacob Pietersz?		Niet gevonden
36.2	KBR	02012	Jan Hasart		1689 proef
36.2	AM	02013	Jan Hermelink		1730 proef
36.2?	Sch	02014	Jan Holstijn		1701 proef
36.2?	dVries	02015	Johannes van Lamsvelt		1695 proef
36.2	NNC	02016	Kasper Kasperse		1667 ondertrouw
36.2	Sch	02017	Pieter Wolf		Niet gevonden
36.2	Sch	02018	Pieter Loos		Vóór 1709
36.2	EGH	02019	Hendrik Shevel		1722 ondertrouw
36.3	AM	03001	Jurgen Degenaeer	1732	1732 proef
36.3	PC	03002	Jan Hamsing		1733 proef
36.3	ANS	03003	Hendrik Stockentreef		1732 proef
36.3	PC	03004	Gerrit Nieuwenhuizen		1729 proef

* Gebruikte afkortingen: AM: Amsterdam Museum; ANS: American Numismatic Society; EGH: Sint Eloyen Gasthuis Utrecht; FM: Fries Museum; KBR: Koninklijke Bibliotheek België; Numis: Online database numismatische vondsten; dVries: veilinghuis R.W.P. de Vries (collectie D.C. Meijer); PC: Privécollectie; RM: Rijksmuseum; Sch: Veilinghuis Schulman.

De penning op naam van Jacobus Lamsvelt met het jaartal 1728 valt buiten de genoemde grenzen. Deze penning is van het type 36.1 en zou naar verwachting van het type 36.2 moeten zijn. Een mogelijke verklaring is dat de oorspronkelijke penning is zoekgeraakt en er later een nieuwe penning met zijn naam is vervaardigd met daarop de oorspronkelijke datum van zijn intrede.

Een tweede afwijkende penning is het afgebeelde exemplaar, nr. Ams36.01001 op naam van Jan de Cramer, dat voorzien is van twee jaartallen: het jaar waarin hij meester is geworden en het jaar waarin hij tot overman is benoemd. De inscriptie met de beide jaartallen is duidelijk in één keer aangebracht.

Penning van het Amsterdamse Smedengilde op naam van Jan de Cramer, type wk36.1 (Foto Rijksmuseum, NG-VG-7-230)

Tabel 2 – Penningen met gewoenslot, gedateerd vóór 1740 en ongedateerd (type 36.1)

Type (WK)	Collectie*	Volgnr. Ams36,..	Naam	Jaar	Jaar op basis van archiefgegevens
36.1	RM	01001	Jan de Cramer M ^r Overman	1707 1718	1707 proef
36.1	KBR	01002	Jacobus Lamsvelt	1728	
36.1	PC	01003	Jan Smit	1739	1739 proef
36.1	Sch	01013	Harmanus van Wietmarsen		1763 proef
36.1	RM	01016	Gerrit van Meerbeek		1764 proef
36.1	Bom	01041	Jhan Christoffel Redel		1787 proef
36.1	PC	01054	Josias Landman Drucker		1793 proef
36.1	dVries	01065	Gerrit Ruysendl.		1803 proef
36.1	Bom	01075	H.H. Aalders		1806 proef
36.1	PC	01090	Hendrik Roos		1736 proef
36.1	Sch	01092	Joachim Koningsberge		1736 proef
36.1	Deinse	01093	Johannes Maalke		1754 proef
36.1	AM	01094	Johannis Molentiel		1743 proef
36.1	PC	01095	Lucas Scholte	1737	1737 proef
36.1	PC	01096	Nicolaas Kerloff		1734 proef
36.1	Sch	01103	Hendrik Coster		1751 proef
36.1	PC	01110	Hendk Barent Krueger		1749 proef
36.1	Sch	01115	Johan Casper Luking		1791 proef
36.1	KOG	01116	Daniel / Theodr / Petti		1789 proef

* Gebruikte afkortingen (zie ook tabel 1): Bom: Veilinghuis G. Theod. Bom; Deinse: Van Deinse instituut (nu de Museumfabriek in Enschede); KOG: Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.

In het kasboek is vermeld dat Jan Cramer van Leyden in 1707 zijn smidsproef heeft afgelegd.²⁵ Verdere gegevens over hem zijn in het gildearchief niet te vinden. De naam Jan (de) Cramer geeft zeer veel treffers op de site van het Gemeentearchief van Amsterdam. De juiste Jan Cramer heb ik niet kunnen identificeren. De mogelijkheid dat deze penning een herdenkingspenning is, lijkt niet zo waarschijnlijk aangezien type 36.1 van na 1733/34 dateert. Mogelijk betreft het hier eveneens een penning die dient als vervanging van een zoekgeraakt exemplaar.

Het oudste type, type 36.2, dateert van vóór of uit 1685, het vroegste jaar waarin van penningen sprake is.²⁶ Zoals eerder vermeld, luidt de post van 13 januari 1685 in het kasboek een deel penningen verandert en late snide f 18-14. Uit latere vermeldingen blijkt dat de kosten voor het sniden van een penning 3 stuiver bedraagt. Het betaalde bedrag is dus voldoende om zo'n 125 penningen te graveren. Het verandert slaat waarschijnlijk op het wijzigen van een eerder aangebrachte naam.

Ook in 1693 wordt in een post in het kasboek vermeld dat van 36 penningen de name verandert zijn. Dit betreft wel heel duidelijk het verwijderen van een eerder aangebrachte naam en het graveren van een nieuwe. Het verandert in de post uit begin 1685 kan slechts een klein deel van het totaal aantal penningen betreffen, aangezien wijziging alleen nodig is bij hergebruik van bijvoorbeeld penningen van overleden gildebroeders. De post voor het grote aantal op naam gegraveerde penningen duidt erop dat de penningen waarschijnlijk in 1684 of 1685 geïntroduceerd zijn.

De penningen van het Amsterdamse Smedengilde die aanwezig zijn in openbare collecties in Nederland heb ik nauwkeurig bekeken, maar op geen ervan zijn sporen van een eerdere graving te zien. Dat het vlak waarop de inscriptie gegraveerd is eerst glad gemaakt is, is geen teken dat een eerdere graving verwijderd is. Ook voor een eerste graving worden de onregelmatigheden van het gieten van de penning door polijsten verwijderd. Wel lijkt een enkele penning van het type 36.2, bijvoorbeeld de afgebeelde penning op naam van Jan Jansse, bijzonder grondig gepolijst te zijn, waarbij ook een deel van de afbeelding is verwijderd. Dit zou kunnen wijzen op een tweede maal polijsten en het daarmee verwijderen van een eerdere inscriptie.

Voor het gebruiksdoel van de penning, het controleren van het al of niet aanwezig zijn van een gildebroeder bij een begrafenis, is het jaartal van intrede niet van belang. Ook dienden in 1684/85 veel penningen in een korte periode van een naam voorzien te worden. Beide zijn redenen om geen jaartal op de penning te plaatsen.

²⁵ GAA, Dossier 1452 Kasboek 1684-1710.

²⁶ *Ibid.*

*Penningen van het Amsterdamse Smedengilde (keerzijden),
type WK36.1, met verschillende typen schrift
(Foto's Amsterdam Museum, Inv.nrs. PA1206, PA1208 en PA1220)*

Van alle penningen van type 36.2 is alleen het exemplaar op naam van Jan Guerrin voorzien van een jaartal (1721). Ook de penningen van de typen 36.3 en 36.1 zijn tot 1743 vrijwel allemaal zonder jaartal. Van de penningen van type 36.1, uitgegeven na 1749, is meer dan 85% wel van een jaartal voorzien. Dit is waarschijnlijk gerelateerd aan een wijziging in het gebruik van de penningen. Vanaf 1749 wordt namelijk aan nieuwe gildebroeders een bedrag van 12 stuiver voor een penning in rekening gebracht. Posten voor het opnieuw graveren van penningen komen na 1749 niet meer voor. Evenmin zijn er terugbetalingen voor ingenomen penningen genoteerd. Dit zijn duidelijk aanwijzingen dat de gildebroeder zijn penning in eigendom ontvangt. Het vermelden van het jaar maakt de penning tevens een herinnering aan de intrede in het gilde. Niet langer worden de penningen centraal bewaard en bij het aanzeggen overhandigd aan de gildebroeders die bij een begrafenis present dienen te zijn, maar levert een aangezegde gildebroeder de in zijn bezit zijnde penning in als bewijs van zijn aanwezigheid bij de begrafenis.

Wittop Koning stelt dat het geweeslot na 1672 op de penningen is aangebracht, het jaar dat de roermakers in het smedengilde zijn opgenomen. Deze datum kan nu gepreciseerd worden tot 1733/34, dus ruimschoots later. Het door Wittop Koning veronderstelde door elkaar gebruik (van de verschillende typen) blijkt niet uit de inventarisatie. Het eveneens veronderstelde hergebruik, hoewel niet aan de penningen te zien, zal zeker plaatsgevonden hebben aangezien het in het kasboek expliciet wordt genoemd. Dit hergebruik geldt alleen voor de 'oudere' penningen; na 1749 waren de penningen niet meer in beheer bij het gilde maar eigendom van de gildebroeders waardoor hergebruik niet meer zal hebben plaatsgevonden.

Opmerkelijk is verder dat de naam op de penningen van 1767 of eerder met schrijffletters is gegraveerd en op de latere penningen met kapitale drukletters. Beginnend in 1809 worden opnieuw schrijffletters gebruikt. Voorbeelden van de drie gebruikte lettervormen zijn hierboven afgebeeld. Afwijkend is de pen-

ning type 36.2 op naam van Hendrik Broekerhof uit 1728, waarop de naam met kapitale drukletters is gegraveerd.²⁷ Mogelijk ook een vervangend exemplaar? Waarschijnlijk hebben deze veranderingen in lettertype te maken met het inschakelen van een andere graveur. De naam van de graveur is niet vermeld in de kasboeken. Daarin wordt alleen het bedrag met een omschrijving opgenomen. Dit verandert in 1777 als bij de kosten voor het graveren wordt toegevoegd: aan de Gildeknecht voort Snijde van Een penning.²⁸ Een verandering in de graving is in dat jaar echter niet te zien.

Samengevat kunnen de drie verschillende typen als volgt gedateerd worden:

- Type 36.2 van 1684/85 tot 1730,
- Type 36.3 van 1729 tot 1733/34,
- Type 36.1 van 1733/34 tot 1812.

Een op het jaar nauwkeurige datering kan door het ontbreken van gegevens in de archieven en het beperkte aantal teruggevonden penningen niet worden gegeven. Afgezien van een korte periode van overlap tussen de typen 36.2 en 36.3 blijkt niets van het door elkaar gebruikt zijn van de verschillende typen penningen, die dus wel degelijk na elkaar gebruikt zijn geweest. Het aantal teruggevonden exemplaren van de typen 36.1, 36.2 en 36.3 is respectievelijk 117, 16 en 4 (circa 85%, 12% en 3% van het totaal aantal bekende exemplaren).²⁹

²⁷ Amsterdam Museum Inventaris nummer PB183.

²⁸ GAA, Dossier 1456 Kasboek 1774-1785.

²⁹ Teulings, Gildepenningen database.

Dankwoord

Met dank aan Chris Teulings voor het beschikbaar stellen van zijn gegevens en voor zijn stimulerende interesse en opmerkingen. Ook mijn dank aan Peter van Alfen (American Numismatic Society), Fran Stroobants (Penningkabinet Koninklijke Bibliotheek van België) en Pieter de Wit (Sint Eloyen Gasthuis Utrecht) voor het beschikbaar stellen van foto's. Mijn dank ook aan de conservatoren en collectiebeheerders die mij in staat hebben gesteld de penningen te bekijken. Mijn speciale dank aan Judith van Gent, conservator van het Amsterdam Museum voor het beschikbaar stellen van de gegevens verzameld door Jaap Wit, de in 2016 overleden voormalig conservator numismatiek van het Amsterdams Historisch Museum (nu Amsterdam Museum).

Behandelende redacteur

L.M.A. Lennaerts

Biografische gegevens

Henk Groenendijk (1951) heeft natuur- en scheikunde gestudeerd aan de Universiteit Leiden. Hij heeft gewerkt bij KPN (voormalig PTT), aanvankelijk op het gebied van natuurkundig en chemisch onderzoek, en daarna in proces- en IT-ontwikkeling. Zijn interesse betreft historische penningen en tokens. Over deze onderwerpen heeft hij verscheidene artikelen gepubliceerd.

Referenties

- , Gemeente Amsterdam Stadsarchief (GAA), Inventaris nummer 366: *Archief van de Gilden en het Brouwerscollege*
- Teulings, Chris (2019) *Gildepenningen: hun rol binnen de ambachtsgilden van de Noordelijke Nederlanden* (Amsterdam)
- Wagenaar, Jan (1767) *Amsterdam in zyne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, schoole, schutterye, gilden en regeeringe. Tweede stuk* (Amsterdam)
- Wiskerke, C. (1938) *De afschaffing der gilden in Nederland* (Amsterdam)
- Wittop Koning, Dr. D.A. (1978) *De Penningen der Noord-Nederlandse Ambachtsgilden* (Amsterdam); *idem* (1981) *Supplement*; *idem* (1990) *Tweede supplement* *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 77 (1990), 119-143

Bijlage – Resultaten van het archiefonderzoek naar leden van het gilde waarvoor geen datum van de gildeproef is gevonden

Gerrit Amashoff is in de persoonsgegevens niet te vinden, de naam moet Ameshoff zijn. Gerrit Ameshoff is geboren in 1704, gaat in 1728 in ondertrouw en wordt op 13 augustus van dat jaar poorter. Dit is waarschijnlijk ook het jaar waarin hij lid van het gilde wordt. In 1746 wordt Gerret Ameshoff vermeld als aankomend voorman. In 1749 is hij opnieuw aankomend voorman. Hij ondertekent met Gerrit Ameshoff. Zijn zoon Gerrit Ameshoff de Jonge wordt ook smid. Evenals Jasper Ameshoff, waarschijnlijk zijn kleinzoon. Van beide zijn de gildepenningen bewaard gebleven (beide afgebeeld). Gerrit Ameshoff overlijdt in 1770. *Conclusie:* Gildebroeder in 1728.

Hendrik Broekerhof(f) wordt in 1699 gedoopt. Hij trouwt in 1725 en wordt in dat jaar poorter. Dit is waarschijnlijk ook het jaar waarin hij lid van het gilde wordt. Hij ontvangt vanaf 28 oktober 1747 een uitkering uit het fonds voor de arme en behoeftige gildebroeders. Deze uitkering loopt tot 1773. Hij wordt begraven op 16 september 1773. *Conclusie:* Gildebroeder in 1725.

Frans Davets komt in de index van personen niet voor, wel Frans Davits: eenmaal bij de begrafenis van een kind op 26 juni 1680 en eenmaal bij de geboorte van een kind in 1683. In het gilde archief wordt hij nergens genoemd. Volgens een aantekening in de database van Chris Teulings is hij in 1674 poorter van Amsterdam geworden. *Conclusie:* Gildebroeder in 1674.

Ian Jansse Jan Jansen (ook geschreven als Janse, Janze of Janß) ontvangt vanaf begin 1693 een uitkering uit het oude mannen en behoeftighen-fonds. Mogelijk is dit echter Jan Janse Lubingh, die in de periode daarvoor als ontvanger van een uitkering vermeld staat. De laatste betaling is op 8 oktober 1698. Waarschijnlijk is hij in dat jaar overleden. Gegevens over zijn begrafenis heb ik niet kunnen vinden. Zoeken in persoonsnamen levert te veel treffers op voor een identificatie. *Conclusie:* Waarschijnlijk gildebroeder vóór 1693.

Kasper Kasperse wordt, als Casper Casperse, begin 1697 in het kasboek enkele malen genoemd als ontvanger van siekengelt. Van 1700 tot 1704 ontvangt Casper Casperse opnieuw geld van het gilde. Ditmaal als begunstigde van de uijtdelinge aen de oude manne en behoeftige. Hij overlijdt in 1704. In 1667 is Casper Caspersz, 29 jaar oud, in ondertrouw gegaan. *Conclusie:* Gildebroeder in 1667.

Pieter Loos wordt vermeld als aankomend overman bij de Staat en Inventaris in het kasboek over 1709. Hij zal dan zeker al meerdere jaren gildebroeder zijn. De datum van zijn gildeproef is niet in het kasboek vermeld. In het ondertrouwregister wordt voor de jaren 1650-1684 geen Pieter Loos genoemd. Bij de Staat en inventaris voor 1740 wordt Pieter Loos vermeld als afgaand overman. In 1743 staat hij nogmaals vermeld als aankomend Voorman. Deze Pieter Loos zou een zoon kunnen zijn van de eerder genoemde. Een registratie van

ondertrouw voor Pieter Loos in de jaren 1710-1729 (de jaren waarvoor een registratie van nieuwe gildeleden ontbreekt) is niet te vinden. **Conclusie:** Gildebroeder vóór 1709.

Hendrik Shevel is in de persoonsgegevens niet te vinden. De naam moet Hendrik Schevel zijn. Deze gaat in 1722 in ondertrouw met Elsje Broekerhof. Deze Elsje wordt in 1748 vermeld als weduwe. Zij overlijdt in 1772 en in haar testament laat zij een smidswinkel na aan haar schoonzoon. Hendrik Schevel leeft nog in 1742 zoals blijkt uit een advertentie in de *Amsterdamsche Courant* van 5 april. De datum van zijn begrafenis heb ik niet kunnen vinden. Deze begrafenis is ook niet vermeld in de kasboeken van het gilde. **Conclusie:** Gildebroeder in 1722.

Jacob Pietersz is de naam die wordt vermeld in de beschrijving (Rijksmuseum Objectnummer NG-VG-7-234). De naam op de penning is echter doorgekrast zodat deze niet leesbaar is. Duidelijk is wel dat de voornaam Iacob is en dat de achternaam zes of zeven letters heeft en eindigt op een z. De beginletter is echter onduidelijk, deze zou ook een B kunnen zijn. Een passende naam heb ik in het gildearchief niet aangetroffen. **Conclusie:** Niet gevonden.

Pieter Wolf wordt niet genoemd in het gildearchief. Zoeken op persoonsnaam in het gemeentearchief levert vele treffers op maar geen aannemelijke kandidaat. In 1695 leggen zowel Machhiel Wolf als Poulus Wolf hun proef af. Ze betalen het volledige inschrijfgeld en zijn dus geen zoon van een gildebroeder. Mogelijk wel familieleden. **Conclusie:** Niet gevonden.